विवेकानंद कॉलेज, कोल्हापूर

राज्यशास्त्र विभाग

अंतर्गत मूल्यमापन सूचना

दि. २०/०३/२०१९

बीए भाग ३, सेमिस्टर ६ च्या सर्व विद्यार्थी, विद्यार्थिनीना सूचित करण्यात येते की पेपर क्र. १३ "लोकप्रशासन व्यवहार" या पेपरच्या अंतर्गत मूल्यामापानासाठी पुढील प्रश्नाचे उत्तर लिहावे व ३१/०३/२०१९ पूर्वी प्रा. डी. ए. पवार यांच्याकडे जमा करावे.

खालीलपैकी कोणत्याही एका प्रश्नाचे सखोल व सविस्तर विवेचन करा. गुण १०

अ) प्रशिक्षण म्हणजे काय सांगून त्याचे प्रकार आणि पद्धती लिहा.

ब) भारतातील अर्थव्यवस्थीय प्रक्रिया स्पष्ट करा.

VIVEKANAND COLLEGE ESTD. JUNE 1964 KOLHAPUR-416003

(प्रा. डी. ए. पवार)
Head
DEPARTMENT OF POLITICAL SCIENCE
VIVEKANAND COLLEGE
KOLHAPUR (AUTONOMOUS)

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha's

VIVEKANAND COLLEGE, KOLHAPUR (AUTONOMOUS)

KOLHAPUR

Subject Wise Student Details

Project

Paper No - XIII

कोल्हापूर

Session Name : 2018-2019

Sr. No.	Roll No.	Reg No.	Student Id.	Student Name	sing	Gender
Course Name :B.A. SEM 6						
Subject : POL. SCI. SPL						
1	5503	10	485260	PUJA HARIDAS AGALAVE	[signature]	FEMALE
2	5734	10	511659	SALONI MADHUKAR ANGRE *	S.M.Angre	FEMALE
3	5521	10	480805	PRAFULL RUPCHAND CHAVAN	[signature]	MALE
4	5523	10	364152	SUJAY SURESH CHOPADE	[signature]	MALE
5	5526	10	485007	HARSHVARDHAN SUNIL CHOUGULE	[signature]	MALE
6	5735	10	511658	LATA KHEVJI DATE *	[signature]	FEMALE
7	5535	10	364001	SUSHMA MAHADEV DHOBALE	[signature]	FEMALE
8	5542	10	502280	ANJALI RAMESH GAGADE *		FEMALE
9	5543	10	363627	AMRITA VIJAY GAIKWAD	[signature]	FEMALE
10	5550	10	363926	PUSHPAK SUKHDEV GIRI	[signature]	MALE
11	5555	09	505181	AKKATAI GANPATI HIPPARKAR	[signature]	FEMALE
12	5560	09	363790	PRATIK RAJU JADHAV	[signature]	MALE
13	5566	09	486592	SAMRUDHI MAHENDRA JOSHI	[signature]	FEMALE
14	5578	09	364038	PRAJAKTA VIJAY KAMBLE	[signature]	FEMALE
15	5581	09	364018	SHWETA MARUTI KAMBLE	[signature]	FEMALE
16	5582	10	364075	SMITA SARJERAO KAMBLE	[signature]	FEMALE
17	5594		363975	VAIBHAV HINDURAO KHAVARE *		MALE
18	5598	10	364097	RESHMA SARJERAO KIDGAONKAR	[signature]	FEMALE
19	5600	10	364179	ABHISHEK GANPATI KOLI	[signature]	MALE
20	5601	10	364026	ASHWINI BHARAT KOLI	[signature]	FEMALE
21	5602		504297	AJAY KISHOR KUCHKORVI		MALE
22	5605	10	363751	RASIKA RAJENDRA KULKARNI	[signature]	FEMALE
23	5606	10	363940	KAMBLE RAKESH KUMAR	[signature]	MALE
24	5612		497673	ABHIJEET PRASHANT MANE		MALE
25	5637	10	363626	POURNIMA DAGADU PATIL	Patil	FEMALE
26	5639	10	364352	AISHWARYA RAJENDRA PATIL	[signature]	FEMALE
27	5644	10	363662	KUNAL MANOHAR PATIL	[signature]	MALE
28	5651	10	502289	ROHAN APPASO PATIL	[signature]	MALE
29	5654	10	363853	SHROTIKA DURYODHAN PATIL	S.D.Patil	FEMALE
30	5655	10	363973	SHUBHAM RAJARAM PATIL	[signature]	MALE
31	5657	10	363773	SNEHAL BALASO PATIL	[signature]	FEMALE
32	5665	10	364121	TANJILA ASLAM PIRJADE	[signature]	FEMALE
33	5667	10	491934	ANKUSH NIVRUTTI POWAR	[signature]	MALE
34	5673	10	365062	RUTUJA BALASO POWAR	[signature]	FEMALE
35	5677	10	364171	KARISHMA BALASAHAEB REPE	K.B.Repe	FEMALE
36	5680	10	364074	BHAGYASHREE NEMINATH SALAGAR	Salagar	FEMALE
37	5687	10	482414	CHETAN RAMCHANDRA SANKAPAL	[signature]	MALE
38	5692	10	363748	KARAN RAMESH SATAV	[signature]	MALE
39	5705	10	363854	MAYURI SHAHAJI SHELAR	[signature]	FEMALE
40	5710	10	363703	DHANASHRI DINKAR SHINDE	Dhanashri	FEMALE

VIVEKANAND COLLEGE ESTD. JUNE 1964 KOLHAPUR-416003

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha's

VIVEKANAND COLLEGE, KOLHAPUR (AUTONOMOUS)

KOLHAPUR

Subject Wise Student Details

Project

Paper No - XIV

Session Name : 2018-2019

Sr. No.	Roll No.	Reg No.	Student Id.	Student Name	Gender
Course Name :B.A. SEM 6					
Subject : POL. SCI. SPL					
1	5503	09	485260	PUJA HARIDAS AGALAVE	FEMALE
2	5734	09	511659	SALONI MADHUKAR ANGRE	FEMALE
3	5521	09	480805	PRAFULL RUPCHAND CHAVAN	MALE
4	5523	09	364152	SUJAY SURESH CHOPADE	MALE
5	5526	09	485007	HARSHVARDHAN SUNIL CHOUGULE	MALE
6	5735	08	511658	LATA KHEVJI DATE	FEMALE
7	5536	10	364001	SUSHMA MAHADEV DHOBALE	FEMALE
8	5542		502280	ANJALI RAMESH GAGADE	FEMALE
9	5543	09	363627	AMRITA VIJAY GAIKWAD	FEMALE
10	5550	09	363926	PUSHPAK SUKHDEV GIRI	MALE
11	5555	09	505181	AKKATAI GANPATI HIPPARKAR	FEMALE
12	5560	09	363790	PRATIK RAJU JADHAV	MALE
13	5566	09	486592	SAMRUDHI MAHENDRA JOSHI	FEMALE
14	5578	09	364038	PRAJAKTA VIJAY KAMBLE	FEMALE
15	5581	09	364018	SHWETA MARUTI KAMBLE	FEMALE
16	5582	10	364075	SMITA SARJERAO KAMBLE	FEMALE
17	5594	10	363975	VAIBHAV HINDURAO KHAVARE	MALE
18	5598	10	364097	RESHMA SARJERAO KIDGAONKAR	FEMALE
19	5600	10	364179	ABHISHEK GANPATI KOLI	MALE
20	5601	10	364026	ASHWINI BHARAT KOLI	FEMALE
21	5602		504297	AJAY KISHOR KUCHKORVI	MALE
22	5605	09	363751	RASIKA RAJENDRA KULKARNI	FEMALE
23	5606	09	363940	KAMBLE RAKESH KUMAR	MALE
24	5612		497673	ABHIJEET PRASHANT MANE	MALE
25	5637	09	363626	POURNIMA DAGADU PATIL	FEMALE
26	5639	09	364352	AISHWARYA RAJENDRA PATIL	FEMALE
27	5644	09	363662	KUNAL MANOHAR PATIL	MALE
28	5651	08	502289	ROHAN APPASO PATIL	MALE
29	5654	08	363853	SHROTIKA DURYODHAN PATIL	FEMALE
30	5655	08	363973	SHUBHAM RAJARAM PATIL	MALE
31	5657	08	363773	SNEHAL BALASO PATIL	FEMALE
32	5665	08	364121	TANJILA ASLAM PIRJADE	FEMALE
33	5667	09	491934	ANKUSH NIVRUTTI POWAR	MALE
34	5673	09	365062	RUTUJA BALASO POWAR	FEMALE
35	5677	09	364171	KARISHMA BALASAHAEB REPE	FEMALE
36	5680	09	364074	BHAGYASHREE NEMINATH SALAGAR	FEMALE
37	5687	09	462414	CHETAN RAMCHANDRA SANKAPAL	MALE
38	5692	09	363748	KARAN RAMESH SATAV	MALE
39	5705	09	363854	MAYURI SHAHAJI SHELAR	FEMALE
40	5710	09	363703	DHANASHRI DINKAR SHINDE	FEMALE

VIVEKANAND COLLEGE ESTD. JUNE 1964 KOLHAPUR-416003

कोल्हापूर

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha's

VIVEKANAND COLLEGE, KOLHAPUR (AUTONOMOUS)

KOLHAPUR

Subject Wise Student Details

Project

Paper No-XV

Session Name : 2018-2019

Sr. No.	Roll No.	Reg No.	Student Id.	Student Name	Gender
Course Name :B.A. SEM 6					
Subject : POL. SCI. SPL					
1	5503	10	485260	PUJA HARIDAS AGALAVE	FEMALE
2	5734	10	511659	SALONI MADHUKAR ANGRE	FEMALE
3	5521	10	480805	PRAFULL RUPCHAND CHAVAN	MALE
4	5523	10	364152	SUJAY SURESH CHOPADE	MALE
5	5526	10	485007	HARSHVARDHAN SUNIL CHOUGULE	MALE
6	5735	10	511658	LATA KHEVJI DATE	FEMALE
7	5536	10	364001	SUSHMA MAHADEV DHOBALE	FEMALE
8	5542	10	502280	ANJALI RAMESH GAGADE	FEMALE
9	5543	10	363627	AMRITA VIJAY GAIKWAD	FEMALE
10	5550	10	363926	PUSHPAK SUKHDEV GIRI	MALE
11	5555	10	505181	AKKATAI GANPATI HIPPARKAR	FEMALE
12	5560	10	363790	PRATIK RAJU JADHAV	MALE
13	5566	10	486592	SAMRUDHI MAHENDRA JOSHI	FEMALE
14	5578	10	364038	PRAJAKTA VIJAY KAMBLE	FEMALE
15	5581	10	364018	SHWETA MARUTI KAMBLE	FEMALE
16	5582	10	364075	SMITA SARJERAO KAMBLE	FEMALE
17	5594	10	363975	VAIBHAV HINDURAO KHAVARE	MALE
18	5598	10	364097	RESHMA SARJERAO KIDGAONKAR	FEMALE
19	5600	10	364179	ABHISHEK GANPATI KOLI	MALE
20	5601	10	364026	ASHWINI BHARAT KOLI	FEMALE
21	5602		504297	AJAY KISHOR KUCHKORVI	MALE
22	5605	10	363751	RASIKA RAJENDRA KULKARNI	FEMALE
23	5606	10	363940	KAMBLE RAKESH KUMAR	MALE
24	5612		497673	ABHIJEET PRASHANT MANE	MALE
25	5637	10	363626	POURNIMA DAGADU PATIL	FEMALE
26	5639	10	364352	AISHWARYA RAJENDRA PATIL	FEMALE
27	5644	10	363662	KUNAL MANOHAR PATIL	MALE
28	5651	10	502289	ROHAN APPASO PATIL	MALE
29	5654	10	363853	SHROTIKA DURYODHAN PATIL	FEMALE
30	5655	10	363973	SHUBHAM RAJARAM PATIL	MALE
31	5657	10	363773	SNEHAL BALASO PATIL	FEMALE
32	5665	10	364121	TANJILA ASLAM PIRJADE	FEMALE
33	5667	10	491934	ANKUSH NIVRUTTI POWAR	MALE
34	5673	10	365062	RUTUJA BALASO POWAR	FEMALE
35	5677	10	364171	KARISHMA BALASAHAEB REPE	FEMALE
36	5680	10	364074	BHAGYASHREE NEMINATH SALAGAR	FEMALE
37	5687	10	482414	CHETAN RAMCHANDRA SANKAPAL	MALE
38	5692	10	363748	KARAN RAMESH SATAV	MALE
39	5705	10	363854	MAYURI SHAHAJI SHELAR	FEMALE
40	5710	10	363703	DHANASHRI DINKAR SHINDE	FEMALE

VIVEKANAND COLLEGE ESTD. JUNE 1964 KOLHAPUR-416003

विवेकानंद कॉलेज, कोल्हापूर
राज्यशास्त्र विभाग
सन - 2018 - 19

10/10

सेमिस्टर क्र - 05
पेपर क्र - 10
पेपरचे नाव - अमेरिकेची राज्यघटना
विद्यार्थ्यांचे नाव - करिश्मा बाळासाहेब रेपे
Roll No - 5677
सेमिनारचा विषय - अमेरिकेच्या राष्ट्राध्यक्षाची निवडणूक प्रक्रिया
दिनांक - 29/08/2018

अमेरिकेचा राष्ट्राध्यक्ष

प्रस्तावना -
अमेरिकन राज्यघटनेच्या दुसऱ्या कलमात राष्ट्राध्यक्ष पदाची व त्याच्या कार्याची तरतूद करण्यात आलेली आहे. अमि अमेरिकेचे संविधान निर्माण करताना राष्ट्राध्यक्ष पदाची निवडणूक पद्धती विशद केलेली आहे. अमेरिकेत अध्यक्षीय शासनपद्धती स्विकारलेली आहे. राष्ट्राध्यक्ष हा अमेरिकेचा वास्तववादी कार्यकारी प्रमुख आहे.

* राष्ट्राध्यक्ष पदाची पात्रता :-
अमेरिकेच्या राष्ट्राध्यक्ष पदाची निवडणूक लढवण्यासाठी पुढील पात्रता आवश्यक असते.
1) राष्ट्राध्यक्ष पदासाठी उमेदवार म्हणून निवडणूक लढविणारी व्यक्ती अमेरिकन संघराज्याची जन्मजात नागरिक असली पाहिजे.
2) उमेदवाराचे वय 35 वर्षे पूर्ण असावे.
3) उमेदवार व्यक्तीचे अमि अमेरिकेतील वास्तव्य किमान 14 वर्षे आवश्यक असते.

VIVEKANAND COLLEGE ESTD. JUNE 1964 KOLHAPUR

* अध्यक्ष पदाची निवडणूक पद्धती :-
घटनेने अध्यक्षाच्या निवडणूकीत मत देण्यासाठी एक स्वतंत्र मतदारसंघ निर्माण करावा लागतो. कॉंग्रेसमध्ये जेवढे प्रतिनिधी पाठविले आहेत तेवढे दुसरे प्रतिनिधी प्रत्येक घटक

राज्याने निवडावेत आणि या निवडलेल्या प्रतिनिधींनी राष्ट्राध्यक्षाची निवड करावी. राज्याकडून निवडायचे मतदार हे राज्यातील लोकांनीच प्रत्यक्ष मतदान पद्धतीनुसार निवडावेत असे ठरवण्यात आले. थोडक्यात, राष्ट्राध्यक्षाची निवड लोकांनीच परंतु अप्रत्यक्षरित्या करावी असे ठरले.

* निवडणूक प्रक्रिया -

निवडणूक जाहिर झाल्यानंतर प्रथम राजकीय पक्षांकडून उमेदवार निश्चित केले जातात. सामान्यतः अध्यक्षीय उमेदवार उत्तरेकडील असेल तर दक्षिणेकडील उमेदवार उपराष्ट्रपती पदासाठी निवडला जातो. राष्ट्राध्यक्षाच्या निवडणुकीत मत देणारे मतदार जेव्हा निवडले जातात तेव्हाच कोणत्या राजकीय पक्षाचा राष्ट्राध्यक्ष म्हणून निवडून येणार हे समजून येते. प्रत्येक घटक राज्यातून सिनेट व प्रतिनिधी गृह यात जेवढे प्रतिनिधी आहेत, तेवढेच दुसरे प्रतिनिधी जनतेकडून गुप्त व प्रौढ मतदान पद्धतीने निवडले जातात. ज्या राजकीय पक्षाचे प्रतिनिधी संख्येने जास्त असतात त्या पक्षाचा उमेदवार राष्ट्राध्यक्ष म्हणून निवडून येतो. एका महिन्यानंतर निवडून आलेले सर्व प्रतिनिधी एका विशिष्ट तारखेला राष्ट्रपती पदाच्या निवडणूकीत मतदान करतात. जास्त मते मिळणारा उमेदवार विजयी होतो.

* राष्ट्राध्यक्षाची मुदत :-

अमेरिकेचा राष्ट्राध्यक्ष चार वर्षासाठी निवडला जातो. त्याला दुसऱ्या वेळी फक्त एकदा निवडून येता येते. राष्ट्राध्यक्षाने घटनाविरोधी वर्तन केले किंवा ~~भ्रा~~ भ्रष्टाचार, लाचलुचपत केली तर त्याच्यावर महाभियोगाचा खटला भरला जातो.

VIVEKANAND COLLEGE ESTD. JUNE 1964 KOLHAPUR-416003

* महाभियोगाची पद्धत :-

राष्ट्रपतीने गैरवर्तन केले असा आरोप करून ते आरोपपत्र प्रथम प्रतिनिधी गृहात मंजूर करावे लागते. ते आरोपपत्र प्रतिनिधी गृहात मंजूर करून सिनेट गृहाकडे मंजूरीसाठी पाठविले

की सिनेट गृहात त्यासंबंधी चर्चा, चौकशी होऊन ते मंजूर किंवा नामंजूर केले जाते. खटला चालू असताना राष्ट्राध्यक्ष ~~आम~~ आपली बाजू मांडू शकतो. सिनेट गृहाने $\frac{2}{3}$ बहुमताने ते आरोपपत्र मंजूर केले तर राष्ट्राध्यक्षाला राजीनामा द्यावा लागतो. आतापर्यंत अमेरिकेत एकाही राष्ट्राध्यक्षाला पदावरून कमी करण्यासाठी महाभियोगाची पद्धत स्विकारलेली नाही.

* वेतन व भत्ते :-

अमेरिकेच्या राष्ट्राध्यक्षाला ~~दोन~~ लाख डॉलर्स वार्षिक वेतन आणि अन्य खर्चासाठी पन्नास हजार डॉलर्स मिळतात.

~~समारोप~~ :-

अशाप्रकारे अमेरिकेच्या अध्यक्षाची निवडणूक प्रक्रिया पूर्ण होते. आंतरराष्ट्रीय राजकारणात अमेरिकेच्या राष्ट्राध्यक्षाला अनन्यसाधारण महत्व आहे.

* राष्ट्राध्यक्षाचे कायदेविषयक अधिकार

अमेरिकेच्या राज्यघटनेने राष्ट्राध्यक्षाला कायदेविषयक अधिकार दिलेले आहेत.

1) कॉंग्रेसचे अधिवेशन बोलवणे -

विशिष्ट परिस्थितीत राष्ट्राध्यक्ष कायदेमंडळाचे विशेष अधिवेशन बोलावू शकतो. अधिवेशनाच्या काळ, वेळ ठरवण्याच्या अधिकार राष्ट्राध्यक्षाला आहे. राष्ट्राध्यक्ष कॉंग्रेसचे अधिवेशन स्थगित करू शकतो.

VIVEKANAND COLLEGE ESTD. JUNE 1964 KOLHAPUR-416003

2) कॉंग्रेसच्या दोन्ही गृहांना संदेश, सूचना पाठवणे -

राज्यातील परिस्थितीबाबत माहिती, संदेश देण्याचे अधिकार राष्ट्राध्यक्षाला असतात. राष्ट्रहिताच्या दृष्टीने राष्ट्राध्यक्ष कॉंग्रेसला वेळोवेळी संदेश पाठवत असतो. लेखी व तोंडी पद्धतीने संदेश पाठवले जातात.

क) विधिनियमांना मंजुरी देणे -

कॉंग्रेसने मंजूर केलेल्या विधेयकांना अंतिम मंजुरी देण्याचे कार्य राष्ट्राध्यक्ष करीत असतो. राष्ट्राध्यक्षाने मंजुरी दिल्यानंतर त्या विधेयकाचे कायद्यात रूपांतर होते. काही वेळा राष्ट्राध्यक्ष विधेयक नामंजूर करतो तेव्हा तेच विधेयक कॉंग्रेसने पुन्हा मंजूर केले तर त्याचे राष्ट्राध्यक्षाच्या मंजुरीशिवाय कायद्यात रूपांतर होतो.

ड) नकाराधिकार (Veto Power) :-

कॉंग्रेसने विधेयक मंजूर करून राष्ट्राध्यक्षांकडे पाठवले तर त्या विधेयकाला राष्ट्रपती नकार देऊ शकतो. तो व्हेटो पॉवरचा वापर करतो. राष्ट्राध्यक्षाने मंजूर केलेले विधेयक कॉंग्रेसने पुन्हा मंजूर केले तर राष्ट्राध्यक्षाला त्या विधेयकास मंजूरी द्यावी लागते, अर्थात दुसऱ्या वेळी कॉंग्रेसला ते विधेयक 2/3 बहुमताने मंजूर करावे लागते.

याशिवाय राष्ट्राध्यक्ष 'पॉकेट व्हेटो पॉवर' वापरून विधेयकाला मंजुरी देत नाही. कॉंग्रेसच्या अधिवेशनाच्या शेवटी शेवटी जी विधेयके मंजूर होतात त्या विधेयकांना राष्ट्राध्यक्ष मंजूरी देत नाही. अधिवेशन संपण्यापूर्वी १० दिवसात जी विधेयके पास होतात त्यांना राष्ट्राध्यक्ष पॉकेट व्होटे पॉवर वापरून ती सर्व विधेयके रद्द करतो.

इ) वटहुकूम काढणे :-

अमेरिकेच्या राष्ट्राध्यक्षाला कॉंग्रेसचे अधिवेशन चालू नसताना वटहुकूम काढण्याचा अधिकार असतो.

10

समारोप :-

अमेरिकेचा राष्ट्राध्यक्ष हा अमेरिकेचा प्रथम नागरिक असतो त्याला आंतरराष्ट्रीय राजकारणात अनन्यसाधारण महत्त्व आहे. त्याला घटनेने विविध अधिकार दिले आहेत.

VIVEKANAND COLLEGE ESTD. JUNE 1964 KOLHAPUR-416003

कु- अर्पिता अमर पाटील
B.A.I
Roll No - 4759

10/10

प्र. 1 राष्ट्रपतीची कार्ये व अधिकार स्पष्ट करा?

→ राष्ट्रपतीचे अधिकार व कार्ये पुढीलप्रमाणे -:

प्रस्तावना -:

भारतीय घटनेने राष्ट्रपतीला व्यापक स्वरूपाचे अधिकार दिलेले आहेत तसेच काही अधिकार संसदेच्या कायद्या-नुसार प्राप्त झालेले आहेत घटनात्मक दृष्टीने राष्ट्रपतीला कार्यकारी प्रमुख आहे राष्ट्रपतीच्या नावाने देशाची सर्व सत्ता चालते. परंतु राष्ट्रपतीची सत्ता नाममात्र असते. त्याचे अधिकार पंतप्रधान किंवा मंत्रीमंडळातुन वापरले जाते.

(1) कार्यकारी विषयक अधिकार -:

① राष्ट्रपती पंतप्रधानाची नेमणुक करतो. तसेच पंतप्रधानाच्या सल्याने तो मंत्रीमंडाळातील मंडळाची नेमणुक करतो.

② संसदेने केलेल्या सर्व कायद्याची अंमलबाजावणी करण्याचे कार्य राष्ट्रपती करतो सरकारचे सर्व हुकुम राष्ट्रपतीच्या नावाने निघतात.

③ राष्ट्रपती वरिष्ठ शासकीय अधिकाऱ्यांच्या नेमणुका करतो. भारताचा न्यायवादी रिझर्व बँकेचा गव्हर्नर लोकयुक्त केंद्रीय लोकसेवा अध्यक्ष व सभासद व परराष्ट्रात पाठविण्याचे राजदुत राज्यपाल, मुख्य निवडणुक अधिकार यांच्या नेमणुका करतो. निवडणुक मंडळ नियोजन मंडळ, वित्तमंडळ, भाषा आयोग अनुसुचीत जाती जमाती इ. मंडळाची आयोगाची नियुक्ती राष्ट्रपती करतो.

(४) राष्ट्रपती सेनादलाचा प्रमुख असतो. सैन्यदलातील तिन्ही विभागाचे सैन्यातील इतर अधिकारी यांच्या नेमणुका राष्ट्र-पती करत असे राष्ट्रपती हा राष्ट्रप्रमुख या नावाने जाहीर करु शकतो.

" अनेक प्रकारची राजनैतिक कामे करते असतो परराष्ट्र-च्या राजदुताची अधिकार पत्रके स्विकारने पाहुण्याने स्वागत करणे आंतरराष्ट्रीय सभा संमेलनाला हजर राहुन भारताचे प्रतिनित्व करणे परराष्ट्राशी राजनैतिक आर्थिक सांस्कृतिक संबंध प्रस्थापित करणे.

(२) कायदेविषयक अधिकार - ः

राष्ट्रपती हा भारतीय सभासदाच्या सदस्य नसतो तरीपण त्याला संसदेच्या अविभाज्य घटक समजला जातो. भारतीय राजघटनेचे राष्ट्रपतीला पुढीलप्रमाणे कायदेविषयक अधिकार दिले आहेत.

(१) संसदेच्या दोन्ही सभागृहीची अधिवेशने घोलाविणे ती तहकुब करणे तसेच आवश्यकता वाटल्यास लोकसभा बरखास्त करणे हे अधिकार राष्ट्रपतीला आहेत.

(२) राज्यसभा व लोकसभा या दोन्ही सभागृहात मतभेद निर्माण झाल्यास पेचप्रसंग उद्भवतो अशावेळी राष्ट्रपती दोन्ही सभागृहाचे संयुक्त अधिवेशन बोलवतो.

(३) सार्वत्रिक निवडणूकी नंतर तसेच प्रत्येक वर्षाच्या सुरु-वातीच्या राष्ट्रपती संसदेच्यापुढे अभिभाषण करतो या अभिभाषणात शासकीय ध्येय धोरणाची आणि कार्याची स्वपरेषा स्पष्ट केलेली असते.

(४) संसदेच्या दोन्ही सभागृहात काही सदस्यांच्या नेमणुका करण्याचा अधिकार भारताच्या राष्ट्रपतीला आहे. साहित्य कला, विज्ञान, समाजसेवा शिक्षण इ. क्षेत्रात विशेष प्राविण्य मिळवलेल्या समाजसेवा शिक्षण इ. क्षेत्रात विशेष व्यक्तीकडुन 12 तीन व्यक्तीची नेमणुक राष्ट्र-पती राज्यसभेवर करतो.

Shubham

Page No. :
Date : / /

तसेच लोकसभेत अँग्लो इंडियन जातीतील पुरेसे प्रतिनिधित्व मिळाले नसेल तर त्याचे 2 प्रतिनिधी लोकसभेवर नियुक्त होतात.

(5) संसदेने पास केलेल्या प्रत्येक विधेयकाला राष्ट्रपतीची संमती आवश्यकता असते. म्हणजेच विधेयकावर राष्ट्रपतीची त्या संमती दर्शक सही झाली. तरच त्या विधेयके कायदे कायद्यात रुपांतर होते. विधेयक नाकारण्याचा अधिकार भारताच्या राष्ट्रपतीला असतो. परंतु राष्ट्रपतीने नाकारलेले विधेयक किंवा विधेयका बाबत राष्ट्रपतीने सूचविलेल्या दुरुस्त्या यासाठी ते संसदेकडे फेर विचारासाठी परत पाठवले जाते. मात्र राष्ट्रपतीने सूचविलेल्या सूचना किंवा दुरुस्त्या स्विकारल्याच पाहिजे असे बंधन संसदेवर नसते. संसदेने ते विधेयक दुसऱ्यावेळी संमत करून राष्ट्रपतीच्या मंजूरीसाठी पाठवले जाते. तर राष्ट्रपतीला त्यावर सही ही करावी लागते. तसेच राज्यपालाने घटक राज्यातील विधीमंडळाने संमतीसाठी पाठविले तर राष्ट्रपतीच्या विधेयकाला संमतीसाठी रोखू शकतो. किंवा तो अध्यादेश काढण्याचा अधिकार राष्ट्रपतीला वटहुकुम किंवा अध्यादेश काढण्याचा अधिकार आहे. जेव्हा संसदेचे अधिवेशन चालू नसेल आणि गंभीर परिस्थितीमध्ये विशेष कायद्यांची आवश्यकता असेल, तेव्हा राष्ट्रपती वटहुकुम काढतो तो कायद्या इतकाच महत्वाचा असतो. परंतु अशा वटहुकुमांना संसदेने अधिवेशन चालू होताच 6 आठवड्यांच्या आत मंजुरी द्यावी लागते.

7) घटक राज्याची रचना, सिमा किंवा नाव बदलणारी विधेयके यांना राष्ट्रपतीची पुर्ण संमती घेतल्याशिवाय संसदेत ती सादर करता येत नाही.

Shubham

③ अर्थविषयक अधिकार :-

→ ① राष्ट्रपतीची पूर्ण संमती घेतल्याशिवाय कोणतेही अर्थविषयक विधेयक संसदेपुढे मांडता येत नाही.

② राष्ट्रपतीच्या शिफारशी शिवाय सरकारला संसदेत कोणत्याही अनुदानाची मागणी करता येत नाही.

③ संचित निधीवर राष्ट्रपती नियंत्रण ठेवतो तसेच अकास्मित कारणासाठी तो या निधीतून पैसे खर्च करु शकतो नंतर अशा खर्चाला संसदेची मंजुरी घ्यावी लागते अंदाजपत्रक तसेच आवश्यकता वाटल्यास पुरवणी अंदाजपत्रक तसेच आवश्यकता संसदेपुढे मांडण्याची व्यवस्था राष्ट्रपती करत असतो परंतु प्रत्यक्षात भारताचा अर्थ मंत्री हे कार्य करत असतो केंद्रसरकार व घटक राज्यसरकार यांच्यातील करविषयक उत्पनाची वाटणी करण्याचे कार्य राष्ट्रपतीला करावे लागते.

④ न्यायविषयक अधिकार :-

→ ① न्यायालयाने एखादया व्यक्तीला मृतुदंडाची किंवा इतर कोणत्याही गंभीर स्वरूपाची शिक्षा दिली असेल आणि त्या व्यक्तिने राष्ट्रपतीकडे दयेचा किंवा क्षमाचा अर्ज केला असेल तर राष्ट्रपती त्या व्यक्तीच्या शिक्षेत सुट देऊ शकतो किंवा तो शिक्षा माफ करु शकतो.

② राष्ट्रपती सर्वोच्च न्यायालयाच्या व उच्च न्यायालयाच्या न्यायाधिशाना पदच्युत (काढुन टाकणे) करु शकतो.

③ केंद्रसरकारच्या तसेच राज्यसरकाच्या संदर्भात काही प्रश्न किंवा वाद निर्माण झाल्यास त्या संबंधी सर्वोच्च न्यायलयाला सल्ला विचारण्याचा अधिकार राष्ट्रपतीला आहे.

⑤ आणीबाणीविषयक अधिकार - ः

→ "च्या काळात राष्ट्रपतीच्या विशेष अधिकार प्राप्त होतात. राष्ट्रपती पुढील ३ प्रकारच्या परिस्थितीत देशामध्ये आणीबाणी लागु करु शकतो ① राष्ट्रपती राष्ट्रीय आणीबाणी बाह्य आक्रमण युद्ध किंवा अंतर्गत असतात यामुळे राज्या-च्या सुरक्षिततेला धोका उत्पन्न झाल्यास भारतीय घटनेच्या कलम 352 नुसार वरील कारणास्तव गंभीर परिस्थिती निर्माण झाली अशी राष्ट्रपतीची खात्री झाल्यास तो राष्ट्रीय आणीबाणी घोषित करतो. आणीबाणीची घोषणा २ महिने अंमलात राहते. २ महिन्याच्या आतल्या घोषणेला संसदेची मंजुरी घ्यावी लागते. संसद ठरवेल त्या काळापर्यंत त्या घोषणेचा अंमल राहतो. ② घटक राज्य आणीबाणी एखाद्या घटक राज्यात राजकीय अध्यक्ष किंवा घटनात्मक पंच-प्रसंग निर्माण झाला तर तसेच एखाद्या घटक राज्याचा कारभार घटनेतील तर-तुदी प्रमाणे चालत नसेल तर असे राज्यपालाच्या अहवाला-द्वारे राष्ट्रपतीला खात्रीपुर्वक वाटले तर घटना कलम 356 नुसार घटकराज्य आणीबाणी घोषित केल्यानंतर त्या घोषित करतो.

10/

" ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षण प्रसार "
- शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे

Signature of Supervisor

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha's

VIVEKANAND COLLEGE (Autonomous), KOLHAPUR

10/10

Class F.Y. B.A Div A Roll No. 4550

Suppliment No. 1 Subject Political.S.

Test / Tutorial No. Name :- Chavan Swati Ajit.

प्र. १ राष्ट्रपतीचे अधिकार व कार्ये स्पष्ट करा.

→

प्रस्तावना -:

भारतीय राज्यघटनेने संसदीय शासनपद्धतीचा स्विकार केला असल्यामुळे राष्ट्रपती हा नामधारी घटनात्मक प्रमुख असून पंतप्रधान व त्याचे मंत्रीमंडळ वास्तवादी सत्ता प्रमुख आहे. भारताचा संपूर्ण राज्यकारभार राष्ट्रपतींच्या नावे चालतो. परंतु प्रत्यक्षात सत्ता मात्र पंतप्रधानाकडे असते. भारताच्या राष्ट्रपती पदाची वैशिष्ट्ये असे की तो तंतोतंत इंग्लंडच्या नाममात्र राज्या प्रमाणे नाही - भारताचा राष्ट्रपती नामधारी घटनात्मक प्रमुख असला तरी त्याला आणीबाणी-च्या काळात खास अधिकार दिलेले आहेत. राष्ट्रपती हा भारताचा प्रथम नागरिक असून तो भारतातील सर्वश्रेष्ठ कार्यकारी अधिकारी म्हणून ओळखला जातो.

पात्रता -:

राष्ट्रपती पदाची निवडणूक लढवणाऱ्या व्यक्तीला पुढील प्रमाणे पात्रता पूर्ण कराव्या लागतात.

1. ती व्यक्ति भारताची नागरीक असावी.
2. तीच्या वयाची 35 वर्षे पूर्ण असावी.
3. लोकसभा सदस्य म्हणून निवडून येण्यास ती पात्र असावी.

राष्ट्रपतीचे अधिकार व कार्ये -:

भारतीय घटनेने राष्ट्रपतीला व्यापक स्वरूपाचे अधिकार दिलेले आहेत तसेच काही अधिकार संसदेच्या कायदयानुसार प्राप्त झालेले आहेत. घटनात्मक दृष्टिने राष्ट्रपती हा

कार्यकारी प्रमुख आहे. राष्ट्रपतीच्या नावाने देशाची सर्व सत्ता चालते परंतु राष्ट्रपतीची सत्ता नाममात्र असते त्याचे अधिकार पंतप्रधान किंवा मंत्रीमंडळाकडून वापरले जाते.

1] कार्यकारी विषयक अधिकार -:

1. राष्ट्रपती पंतप्रधानाची नेमणूक करतो. तसेच पंतप्रधानाच्या सल्ल्याने तो मंत्रीमंडळातून मंत्र्यांची नेमणूक करतो.

2. संसदेने केलेल्या सर्व कायद्याची अंमलबजावणी करण्याचे कार्य राष्ट्रपती करतो. सरकारचे सर्व हुकूम राष्ट्रपतीच्या नावाने निघतात

3. राष्ट्रपती वरिष्ठ शासकीय अधिकाऱ्यांच्या नेमणूका करतो. महालेखा परिक्षक भारताचा न्यायवादी, रिझर्व्ह बँक, गव्हरनर लोक-युक्त, केंद्रिय सेवा, अध्यक्ष व सभासद, परराष्ट्रात पाठवण्याचे राजदूत, राज्यपाल इ. मंडळाची आयोगाची नियुक्ती राष्ट्रपती करतो.

2] कायदेविषयक अधिकार -:

राष्ट्रपती हा भारतीय सभासदाचा सदस्य नसतो. तरीपण त्याला संसदेचा अविभाज्य घटक समजला जातो. भारतीय राज्यघटनेने राष्ट्रपतीला पुढीलप्रमाणे कायदेविषयक अधिकार-

1. संसदेच्या दोन्ही सभागृहांची अधिवेशने बोलविणे ती तहकूब करणे तसेच आवश्यकता वाटल्यास लोकसभा बरखास्त करणे हे अधिकार राष्ट्रपतीला आहेत.

2. राज्यसभा व लोकसभा या दोन्ही सभागृहात मतभेद निर्माण झाल्यास पेचप्रसंग उद्भवतो अशा वेळी राष्ट्रपती दोन्ही सभागृहाचे संयुक्त अधिवेशन बोलवतो.

3. सार्वत्रिक निवडणुकीनंतर तसेच प्रत्येक वर्षाच्या सुरवातीला राष्ट्रपती संसदेपुढे अभिभाषण करतो. या अभिभाषणात शासकीय ध्येय धोरणांची आणि कार्याची रूपरेषा स्पष्ट केलेली असते.

4. राष्ट्रपतीला वटहुकूम किंवा अध्यादेश करण्याचा अधिकार आहे. जेव्हा संसदेचे अधिवेशन चालू नसेल आणि गंभीर परिस्थितीमूळे विशेष कायद्याची आवश्यकता असेल तेव्हा राष्ट्रपती वट हुकूम काढतो.

३] अर्थविषयक अधिकार -:

१. राष्ट्रपतीची पूर्व संमती घेतल्याशिवाय कोणतेही अर्थ विषयक विधेयक संसदेपुढे मांडता येत नाही.

२. राष्ट्रपतीच्या शिफारशीशिवाय सरकारला संसदेत कोणत्या ही अनुदानाची मागणी करता येत नाही.

३. संचित निधीवर राष्ट्रपती नियंत्रण ठेवतो. तसेच आकस्मित करण्यासाठी तो या निधीतून पैसे खर्च करू शकतो. नंतर अशा खर्चाला संसदेची मंजुरी घ्यावी लागते. अंदाज पत्रक तसेच आव--श्यकता वाटल्यास पुरवणी अंदाज पत्रक तसेच आवश्यकता वाटल्यास पुरवणी अंदाज पत्रक संसदेपुढे मांडण्याची व्यवस्था राष्ट्रपती करत असतो. परंतु प्रत्यक्षात भारताचा अर्थ मंत्री हे कार्य करत असतो.

४] न्यायविषयक अधिकार -:

१. न्यायालयाने एखादया व्यक्तिला मृत्यूदंडाची किंवा इतर कोणा--त्याही गंभीर स्वरूपाची शिक्षा दिली असेल आणि त्या व्यक्तिने राष्ट्रपतीकडे दयेचा किंवा क्षमाचा अर्ज केला असेल तर राष्ट्रपती त्या व्यक्तिच्या शिक्षेत सूट देऊ शकतो किंवा ती शिक्षा माफ.

२. राष्ट्रपती सर्वोच्च न्यायालयाच्या व उच्चन्यायालयाच्या न्याया--धिशांच्या नेमणुका करतो. तसेच संसदेच्या ठरावाद्वारे तो न्यायाधि-शांच्या नेमणुका करतो.

३. केंद्रसरकारच्या तसेच राज्य सरकारच्या संदर्भात काही प्रश्न किंवा वाद निर्माण झाल्यास त्या संबंधी सर्वोच्च न्यायालयाला सल्ला विचारण्याचा अधिकार राष्ट्रपतीला आहे.

५] आणीबाणी विषयक अधिकार -:

ज्या काळात राष्ट्रपतीला विशेष अधिकार प्राप्त होतात. राष्ट्रपती पुढील ३ प्रकारच्या परिस्थितीत देशामध्ये आनिबाणी लागू करू शकतो.

१. राष्ट्रिय आणिबाणी -

बाह्य आक्रमण, युद्ध किंवा अंतर्गत अशा यामुळे राज्याच्या सुरक्षिततेला धोका उत्पन्न झाल्यास

भारतीय घटनेच्या कुलम 352 नुसार वरील कारणास्तव गंभीर परिस्थिती निर्माण झाली आहे. अशी राष्ट्रपतींची खात्री झाल्यास तो राष्ट्रिय आणीबाणी घोषित करतो. आणीबाणीची घोषणा 2 महिने अमलात राहते. 2 महिन्याच्या आतल्या घोषणेला संस-देची मंजूरी घ्यावी लागते. भारताचे राष्ट्रपती डॉ. राधाकृष्णन यांनी 1962 साली भारत चिन युद्धाच्या वेळी 1971 साली बांगला देशाच्या युद्धाच्या वेळी तर 1975 मध्ये देशांतर्गत अशांततेच्या कारणासाठी आणि बाणीची घोषणा केलेली होती.

2. घटकराज्य आणीबाणी -

एखादया घटक राज्यात राजकीय अस्थैर्य किंवा घटनात्मक पेच - प्रसंग निर्माण झाला तर तसेच एखादया घटकराज्याचा कारभार घटनेतील तरतुदी प्रमाणे चलत नसेल तर असे राज्यपालाच्या अहवालाद्वारे राष्ट्रपतीला खात्री पूर्वक वाटले तर घटना कुलम 356 नुसार घटकराज्य आणीबा-णी घोषीत करतो. कुलम 356 नुसार सर्व प्रथम पंजाब मध्ये 1951 साली आणीबाणीची घोषणा करण्यात आली. 1951 - 199 या काळात विविध घटक राज्यात जवळ-जवळ 132 वेळा आणीबाणी घोषित करण्यात आली.

3. आर्थिक आणीबाणी.

संपूर्ण देशात किंवा कोणत्याही घटक राज्यात आर्थिक अस्थिरता निर्माण झाल्यास घटना कुलम 36 नुसार संपूर्ण भारतात किंवा भारताचा एखाद्या भागात राष्ट्र-पती आर्थिक आणीबाणी घोषित करु शकतो. या आणीबाणीचि सुरुवातीची मुदत 2 महिने असते. संसदेला ही मुदत वाढ-विण्याच्या अधिकार आहे. सुदैवाने भारतात आर्थिक आणीबा घोषीत करण्यासाठी परिस्थिती आज पर्यंत निर्माण झाली नाही

10